

УДК 81'25=030

Л. В. Козак

ПЕРЕКЛАД ЯК ВИД МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Козак Л. В. Переклад як вид мовленнєвої діяльності.

У статті йдеться про такий складний вид розумової діяльності, як переклад. Акцентовано на тому, що це один із видів мовленнєвої діяльності. Проаналізовано види перекладу, зокрема й технічний, який найчастіше використовується у вишах.

Зазначено, що до перекладу, як особливої мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини, належать механізми сприйняття, розуміння, породження тексту. Теорія перекладу вивчає також питання про його місце в системі наук – емпіричних, прикладних, теоретичних; психології і «технології» перекладу. Потреба в науково-теоретичному осмисленні механізмів різних видів інтелектуальної діяльності, зокрема й перекладу, постала з новою силою у зв'язку з появою можливості їх автоматизації, тобто використання машинного перекладу.

Ключові слова: переклад, навчальний переклад, технічний переклад, науково-технічна інформація, повний письмовий переклад, реферативний переклад.

Козак Л. В. Перевод как вид мыслительной деятельности.

В статье речь идет о переводе как очень сложной умственной деятельности. Акцентируется внимание на том, что это один из видов мыслетворчества. Анализируются виды перевода, в том числе и технический, который чаще всего используют в вузах.

Перевод как особенная языковая и мыслительная деятельность человека включает в себя механизмы понимания, осмысления и порождения текста. Теория перевода изучает также вопросы о месте перевода в системе наук – эмпирических, прикладных, теоретических; психологии и «технологии» перевода. Необходимость в научно-техническом осмыслении механизмов разных видов интеллектуальной деятельности, в том числе и перевода, появилась в связи с разработкой и использованием автоматизированного перевода.

Ключевые слова: перевод, обучающий перевод, технический перевод, научно-техническая информация, полный письменный перевод, реферативный перевод.

Kozak L.V. Translation as a linguistic activity.

In this article we are talking about such a complex kind of mental activity as translation. The emphasis is on the fact that this is one of the types of speech activity. The types of translation, including the technical one, which are most often used at higher levels, are analyzed.

Speaking of speech I would like to pay attention to the translation as one of the types of speech activity. Translation is also a unique tool for the development of linguistic and linguistic competence. Translation activities are the same speech activity as the author's, and, perhaps, more important and meaningful. It should be borne in mind that translation is a multidimensional and multidimensional type of human activity that involves, to a certain extent, the reconstruction of the translator's activities of the author, while respecting the original and, at the same time, taking into account the peculiarities of his culture.

Today distinguish two main types of translation: educational and technical. Training translation is a translation from Russian into Ukrainian, that is, into the language that is being studied. This type makes it possible to obtain from students the use of those structures, which need to pay attention, to activate language means. First, by translating, students are forced to look for means to adequately convey thoughts in the language they are learning. Secondly, in the process of translation, the attention of students is drawn to a similar and distinctive in two languages.

In the process of exchange of scientific and technical information between specialists, the role of an intermediary is performed by a technical translator. It should be remembered that most often translate the latest information contained in foreign scientific publications. In order to qualitatively make a technical translation, the specialist must possess such knowledge, qualities and skills: to be knowledgeable in a certain field of knowledge and production, that is, to have a professional terminology and be able to use different types of dictionaries; master all types of technical translation.

The information industry of modern society puts linguistics, as well as in the fields of computer science, psychology, sociology, philosophy, fundamentally new applied management problems that arise in connection with the automation of intellectual activity. One of them is the machine translation, which is based on the connection of linguistic problems of the MP with the general problems of linguistics - on the one hand, and with the general problems of computer science - on the other. Therefore, the systematic analysis of the research object consists in the unity of empirical and theoretical, linguistic and extra-linguistic, integral and differential in the description of information influence.

Key words: translation, technical translation, scientific and technical information, full written translation, abstract translation, interpretation.

Переклад, як відомо, є складним видом розумової діяльності, що вимагає спеціальних знань, навичок та вмінь. Проблемами перекладу займалася низка науковців. Вагомий внесок у справу перекладознавства зробили Л. Бархударов, В. Дубічинський, С. Засекін, В. Комісаров, І. Шевченко, О. Боднар та ін.

З позиції психології, навчальний переклад – це специфічна форма активності, що може задіяти поперемінно або одночасно будь-які мовні засоби, які знаходяться в розпорядженні суб'єкта відповідно до завдань, що стоять перед ними. Суть перекладацького процесу полягає в тому, щоб «проникнути» у свідомість автора, подивитися на світ його очима. З погляду лінгвістики, необхідно витримувати відповідність між лінгвістичними реаліями обох мов.

Говорячи про мову і мовлення, хочеться звернути увагу на переклад, як один із видів мовленнєвої діяльності. На нашу думку, переклад є унікальним засобом розвитку мовної і мовленнєвої компетенції. Перекладацька діяльність – це така ж мовленнєва діяльність як і авторська, а можливо, і більш важлива та змістовна. Слід дотримуватися погляду, що переклад є багатоплановим і багатовимірним видом людської діяльності, який передбачає певною мірою реконструкцію перекладачем діяльності автора, дотримуючись оригіналу і водночас зважаючи на особливості своєї мови і культури.

С. Засекін зауважує, що перекладач не передає засіб однієї мови засобом іншої мови, а насправді «передає функцію вихідного засобу, вибираючи для цього засіб в іншій мові, що виконує аналогічну функцію» [3, с. 26].

Перш ніж дати визначення перекладу, згадаємо, що перекладання – це активний цілеспрямований процес. Як зазначають у навчальному посібнику науковці з Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут», перекладання складається з таких частин: «1) свідомого запам'ятовування інформації шляхом її аналізу мовою оригіналу й

синтезу рідною мовою задля того, аби зробити текст чи повідомлення оригіналу своїм власним знанням; 2) відтворення іншою мовою того, що стало власним знанням, певній особі або групі» [4, с. 44].

Поняття «переклад» у спеціальній літературі витлумачують як роботу над іншомовним текстом, так і результат цієї роботи. Принципово важливим є розмежування процесу виконання перекладу і результат, який отримано після завершення цієї роботи. На позначення процесу в українській мові вживається слово «перекладання», а на позначення результату – «переклад». Ці два поняття взаємопов'язані: перше завжди передбачає друге, і навпаки, друге завжди є результатом першого [5, с. 7].

Отже, переклад – це передання засобами однієї мови того, що вже було висловлено іншою мовою. Сьогодні виокремлюють два основні типи перекладу: навчальний і технічний.

Розглянемо основні аспекти *навчального перекладу*. Це переклад українською мовою з російської, тобто на ту мову, яка вивчається. Цей тип перекладу дає змогу домогтися від студентів уживання саме тих структур, на які треба звернути увагу, активізувати мовні засоби. По-перше, перекладаючи, студенти змушені шукати засоби для адекватного передавання думки мовою, яка вивчається; по-друге, у процесі перекладу вони звертають увагу на подібне й відмінне у двох мовах.

Традиційно навчальний переклад використовують при вивченні тих тем, де наявна відмінність у засобах вираження, наприклад відмінність у сполучуваності слів: *прийти в університет – прийти до університету, беспокоиться о друге – турбуватися за друга*.

Використання навчального перекладу лише тоді буде корисним, коли він відбувається системно.

Доречним є переклад при вивченні таких тем: склад, наголос, тверді й м'які приголосні, співвідношення звуків і букв. На заняттях з «Української мови (за професійним спрямуванням)»

доцільно виконувати такі вправи:

а) у записаних словах підкресліть букви, які відрізняються написанням в українській і російській мовах:

інженер-программист	– інженер-програміст
энергия воды	– енергія води
машинист электровоза	– машиніст електровозу;

б) поряд з російськими словами запишіть українські, поставивши в обох словах наголоси. Порівняйте наголоси:

беседа	–
восемьдесят	–
договор	–
новый	–
твердый	–

Отже, якщо переклад – це передавання того, що вже було висловлено, то перекладаються не просто слова, граматичні конструкції, а думки, зміст оригіналу за допомогою певних засобів, що утворюють іншу систему знаків.

Технічний переклад використовують для обміну спеціальною науково-технічною інформацією між фахівцями, які спілкуються різними мовами.

Варто звернути увагу на ті вимоги, що висувають до науково-технічного перекладу: переклад повинен бути точним, але не дослівним; перекладаються не окремі слова оригіналу, а його зміст, бо лише в контексті слова набувають певного значення. Науково-технічний переклад має бути стислим, бо зайві міркування стають на заваді розуміння тексту перекладу.

У процесі обміну науково-технічною інформацією між фахівцями роль посередника виконує технічний перекладач. Слід пам'ятати, що найчастіше перекладають найновішу інформацію, яка міститься в закордонних наукових виданнях. Для того щоб якісно зробити технічний переклад, фахівець повинен володіти такими знаннями, якостями та вміннями:

– бути обізнаним у певній галузі знань і виробництва, тобто

володіти фаховою термінологією та вміти користуватися різними типами словників;

– опанувати всі види технічного перекладу.

Технічний переклад поділяють на такі види: повний письмовий переклад, реферативний, анотаційний та усний. Кожен з них має свої особливості.

У формі повного письмового перекладу обробляється практично вся інформація, бо довідкова і сигнальна інформації обробляються скорочено у вигляді реферативного та анотаційного перекладів.

Процес перекладу починається зі сприйняття потоку інформації, який надходить із різних джерел, потім визначається форма, ідентифікується значення на семантичному рівні. У цьому разі науково-технічний текст повинен відповідати нормам стилістики, граматики й орфоєпії.

Як засвідчує досвід, особливу увагу слід звернути на передавання значення лексичних одиниць (термінів, загальноновживаних слів) тексту оригіналу. Аби уникати помилок при перекладі термінів та їх сполук, необхідно проаналізувати лексичний склад науково-технічного тексту.

Аналізування лексики науково-технічного тексту засвідчує, що частина вузькогалузевих термінів не перевищує 25%, а 75% цього тексту складають загальнонаукові терміни та загальноновживані слова, тобто слова, що обслуговують різні наукові галузі, наприклад: *аналіз, баланс, програма, фактор* тощо.

Перекладання вузькогалузевих, загальнонаукових термінів та загальноновживаних слів має свою специфіку.

Як зазначають В. Дубічинський, Л. Васенко та О. Кримець, «пошук відповідного за значенням вузькогалузевого терміна-еквівалента у власній мові має починатися з аналізування того поняття, яке виражає іншомовний термін. Правильним вважається такий шлях пошуку відповідного терміна у власній мові: поняття → український термін, а не іншомовний термін → український

термін [2, с. 411].

Важливим при перекладі технічних текстів є зіставлення синтаксичних конструкцій мов, з яких перекладають технічні тексти, бо їх бездумне перекладання стає причиною неправильного перекладу дієприкметників і дієприслівників. Як зазначає у своїй статті О. Боднар, «найбільш адекватно передається смисл у термінах, що мають конструкцію «дієприкметник + іменник» [1, с. 20].

Форма дієприкметника є однією з найскладніших, оскільки в українській мові відсутні дієприкметники теперішнього часу як активні, так і пасивні. Під час перекладання російських активних дієприкметників теперішнього часу виникають такі труднощі: це переклад дієприкметників, що в українській мові перетворилися на прикметники або ситуативно відіграють таку роль (*легковоспламеняющиеся вещества, режущий инструмент*). Українськими відповідниками найчастіше стають прикметники: *легкозаймисті речовини, різальний інструмент*. Слід також пам'ятати, що в українській мові неможливі зворотні дієприкметники: *испортившееся оборудование – зіпсоване обладнання, использующаяся модель – використовувана модель, действующий прибор – чинний прилад* тощо.

Отже, замість активних дієприкметникових форм теперішнього часу від перехідних дієслів у термінах слід використовувати прикметники, іменники, пасивні дієприкметники.

Слід зауважити, що особливу увагу необхідно при перекладі звернути на слова-терміни, які мають кілька відповідників в іншій мові, зокрема і в англійській. Насамперед це стосується терміносистеми комп'ютерних наук, термінологія яких має переважно англійське походження. Деякі науковці перекладають ці терміни не з тієї мови, у якій вони виникли, а з мови-посередника, тобто з російської. Це створює проблеми, бо в українській мові з'являються неправильно утворені терміни – кальки з російської мови. У такому разі мовознавці рекомендують використовувати

інтернаціоналізми, наприклад: *біт, табулятор, тригер, комп'ютер, диск, меню* та ін.

До найважливіших досягнень наукового прогресу належить створення пристроїв, що здатні виконувати інтелектуальні операції. Саме тому одним із найважливіших понять науки є інформація – операційний об'єкт інтелекту. Не менш актуальними стають відповідно і лінгвістичні проблеми комунікації – найважливіший вид інформаційної взаємодії в суспільстві.

Інформаційна індустрія сучасного суспільства, що формується досягненнями НТР, ставить перед лінгвістикою, як і перед інформатикою, психологією, соціологією, філософією принципово нові прикладні проблеми управління, які виникають у зв'язку з автоматизацією інтелектуальної діяльності. Одним із них стає машинний переклад (МП), який отримав у нас статус комплексного науково-технічного завдання.

Епоха машинного перекладу бере початок з 1954 року, коли в Джорджтаунському університеті було продемонстровано машинний переклад російського технічного тексту англійською мовою. Систему перекладу було створено для однієї пари мов, до складу словника входили тільки 250 слів, а граматику складалася з шести синтаксичних правил.

Сьогодні створено багато експериментальних і практичних систем автоматичного перекладу: SYSTRAN, LOGOS, ALPS, METAL тощо. В Україні працює система ПАРС, яку розробили харківські лінгвісти й програмісти. Це перекладна англо-російська / російсько-англійська система, що має дві модифікації ПАРС/Д (для російсько-німецького й німецько-російського перекладу) і РУМП (для російсько-українського та українсько-російського перекладу).

Систему ПАРС облаштовано великим комплексом термінологічних комп'ютерних словників майже всіх галузей людської діяльності обсягом 10-25 тисяч слів кожний.

Інститут мовознавства АН СРСР також брав участь у

виконанні науково-дослідницької програми 1983–1985 рр. з удосконалення й експлуатації системи МП з англійської на російську мову, де необхідно було визначити глибину постредагування та залежності від типів текстів і використання перекладних документів.

Метою розв'язання цих двох взаємопов'язаних завдань є інтенсифікація інформаційного обслуговування спеціалістів і зменшення собівартості МП. Лінгвістичний аспект нашого дослідження полягає у виявленні лінгвістичних принципів підвищення якості машинного перекладу як інформаційного процесу, як виду інформаційної взаємодії в суспільстві.

Аналіз лінгвістичних проблем удосконалення МП ґрунтований на зв'язку лінгвістичних проблем МП із загальними проблемами лінгвістики – з одного боку, і з загальними проблемами інформатики – з іншого. Тому системний аналіз об'єкта дослідження полягає в єдності емпіричного і теоретичного, лінгвістичного й екстралінгвістичного, інтегрального і диференційного в описі інформаційного впливу.

У зв'язку з цим емпіричний етап дослідження полягає в аналізі роботи системи МП, і зокрема, редакторській правці вихідних текстів на основі їх порівняння із вхідними текстами. У результаті була побудована класифікація машинних помилок, визначено причини їх виникнення та запропоновано способи їх усунення.

У практичній діяльності інженера мовлення є і носієм інформації, і засобом впливу як на окрему людину, так і на групу осіб. Аналітичне дослідження мовленнєвої діяльності майбутнього фахівця з вищою освітою дає змогу класифікувати її за різними ознаками: усна і писемна, внутрішня і зовнішня, повсякденна (побутова) і професійна тощо.

Навчання майбутніх інженерів перекладу і редагування науково-технічної літератури та основ термінології і створює їхню «філологічну освіченість», мовленнєву компетенцію. Формування

інженера нової генерації, висококваліфікованого, грамотного, з високим інтелектуальним потенціалом відбувається з двох боків: технічного і гуманітарного.

Під час навчання студент оволодіває індивідуальним кодом і мовою, аби потім з їх допомогою долучитися до світової і національної культури, до знань, закріплених завдяки мовним засобам, зафіксованим і збереженим у писемному мовленні. На індивідуальному рівні мова є одночасно і засобом, за допомогою якого організують безпосереднє спілкування, й умовою набуття узагальненого досвіду конкретною людиною, і формою існування цього досвіду в індивідуальній свідомості.

Отже, опанування теоретичними засадами і практичними навичками перекладу допоможе студентам вищих технічних навчальних закладів залучити найновіші досягнення не лише вітчизняної науки, але й закордонної, та використовувати ці здобутки при написанні наукових робіт, зокрема курсових і дипломних.

Література

1. Боднар О. Б. Особливості перекладу термінологічної лексики / О. Б. Боднар // Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького національного університету : зб. наук. праць. – Вип. 8. / [редкол. : Ж. В. Колоїз (відп. ред.), П. І. Білоусенко, В. П. Олексенко та ін.]. Кривий Ріг : ТОВ «ОКТАН-ПРИНТ», 2012. – С. 15–23.

2. Дубічинський В. Навчання науково-технічного перекладу у вищому технічному закладі / В. Дубічинський, Л. Васенко, О. Кримець // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – Вип. VI. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 409 – 412.

3. Засєкін С. В. Психолінгвістичні аспекти перекладу / С. В. Засєкін. – Луцьк : ВІЕМ, 2006. – С. 26.

4. Прикладне термінознавство : [навчальний посібник] / Л. А. Васенко, В. В. Дубічинський, О. М. Кримець та ін.; за ред. В. В. Дубічинського та Л. А. Васенко. – Харків : НТУ «ХПІ», 2003. – 145 с.

5. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы) / А. В. Федоров. – М., 2002. – 416 с.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2018 р.